

Instructie voor het annoteren van bronnen

Nieuws 2.0! Lokale kronieken, 1500-1850

Chronicling Novelty & VeleHanden

Laatst aangepast op 16 maart 2021. Aanpassingen zijn **rood** weergegeven.

Inhoudsopgave

1 Wat gaat u doen?	3
1.1 Wat is een informatiebron?	3
1.2 Hoe annoteer ik?	3
2 De tags	3
2.1 Ontvanger	4
2.2 Informatiebron	4
2.3 Waarneming	5
3 Ontkenningen	7

4 Belangrijke aandachtspunten	8
5 Lijst met potentiële woorden	8
5.1 Ontvanger	9
5.2 Informatiebron	9
5.3 Waarneming	9
6 De tag kopie	9

1 Wat gaat u doen?

Als controleur in een Vele Handenproject, hebt u normaal gesproken de taak om het werk van de invoerders te controleren. Hier werkt dat iets anders, maar we leggen toch even uit wat de invoerders gedaan hebben met de teksten.

De invoerders hebben belangrijke informatie gemarkeerd in de tekst, met behulp van deze tags: **paginanummer**, **datum**, **locatie**, **persoonsnaam**, **margetekst**, **drukwerk**, **lijst_tabel**, **afbeelding**, en **kopie**. Die tags kunt u gewoon laten staan, en u hoeft ze ook niet te controleren. We gaan er vanuit dat het annoteren hiervan zonder veel fouten en problemen is gebeurd. **Er is één uitzondering: de tag kopie.** We willen graag dat u die tag wel controleert, omdat deze nauw samenhangt met uw andere taak, namelijk het taggen van informatiebronnen. Verderop leggen we meer uit over de tag **kopie** – eerst volgt er meer informatie over de informatiebronnen.

We willen in deze teksten graag de *informatiebronnen* taggen. Dat is een wat ingewikkelder taak dan het taggen van bijvoorbeeld een persoonsnaam. Daarom doen we dit met een selectieve groep vrijwilligers, waaronder u.

1.1 Wat is een informatiebron?

Met een informatiebron bedoelen we de bronnen waardoor de kroniekschrijver zijn informatie ontvangt. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat de auteur noemt dat hij iets zelf heeft gezien, gehoord of gelezen, of dat hij opschrijft via wie hij een bepaald nieuwstje heeft ontvangen. Het is echter ook mogelijk dat de auteur een gerucht of nieuwstje opschrijft, maar dat het onduidelijk is hoe deze informatie bij hem terecht is gekomen, omdat hij dit niet vermeldt.

1.2 Hoe annoteer ik?

U kunt een stukje tekst annoteren door het te selecteren en vervolgens op uw rechtermuisknop te klikken. Vervolgens verschijnt er een venster met verschillende tags. Daarvan klikt u er één aan. De gelabelde tekst krijgt nu een gekleurde achtergrond, en links in uw scherm verschijnt de geplaatste tag in een overzicht.

2 De tags

Voor het taggen van informatiebronnen gebruiken we drie verschillende tags: **ontvanger**, **informatiebron** en **waarneming**.

2.1 Ontvanger

De **ontvanger** geeft aan wie de informatie heeft ontvangen. Dit is of de kroniekschrijver zelf, of iemand anders.

1. ‘Soo hebbe **ick** een deel borgers vergadert gesien, die op haren oversten gemurmureert hebben’
2. ‘Een Heer, die destijds in Gecommiteerde Raden zat, verhaalde **mij** eens, dat hij driemaal bij den Hertog om audientie had laten vragen’
3. ‘kwam burgemeester Vorsterman **ons** aanzeggen, dat wegens de ziekte, niemand in de kerk begraven mocht worden’
4. ‘Ende tbriefkin dat **mij** ghegheven was, dat was in deser manieren ghemaect: De xvje wake, Onderstrate, van meester Lievin Moenens af’
5. ‘De heer Gerrardus Nijenhuijzen alhier binnen deze Stad woonende heeft aan **mijn** verhaald, dat Hij een Schaap heefd gehad’
6. ‘**ik** heb mede tot Broek geweest en deze Prins aan de Maaltijt, en door het dorp wandelende gezien’
7. ‘18 Februarij hebben **Wij** het Eerste in deze Stad in de Amsterdammer Courant van dien dag gezien dat Mevrouw Haere Koninglijke Hoogheijd Gemalin van de Heere Prince Erfstadhouder in ’s Hague op den 16 dezer des Avonds te 11 Uuren Voorspoedig en Gelukkig was Verlost van een Gezonade en Welgeschapen Prins!’
8. ‘In de benedenste gallerije ziet **men** de maen en de sterren beweegen op drij plaetsen.’
9. ‘**Men** hoorde hoedat eenen boer sig zeer ongeluckiglijck verhangen hadt’

Wanneer de kroniekschrijver zijn kroniek aan iemand anders schrijft (bijvoorbeeld aan zijn broer, vriend, et cetera) en deze persoon rechtstreeks aanspreekt, dan moet deze persoon **ook** als **ontvanger** gelabeld worden. Verder hoeft er geen **informatiebron** of **waarneming** in deze zinnen getagd te worden. De broer is in dit geval ontvanger van de kroniek als geheel. Zie het onderstaande voorbeeld:

1. ‘ende **Eerw broeder**, soo wort het oock bij dese bekende quale en aenklevende plage klaarlijck ondervonden, dat...’

2.2 Informatiebron

De **informatiebron** geeft aan *wie* de informatie overbrengt naar de **ontvanger**. Dat kan een persoon zijn, maar het kan ook een plaats of een object zijn.

1. ‘Een Heer, die destijds in Gecommiteerde Raden zat, verhaalde **mij** eens, dat hij driemaal bij den Hertog om audientie had laten vragen’
2. ‘kwam **burgemeester Vorsterman** **ons** aanzeggen, dat wegens de ziekte, niemand in de kerk begraven mocht worden’
3. ‘**Doorzigtige lieden** merkten toen reeds op, dat de Engelschen dit deden met oogmerk om den Prins van Oranje’

4. ‘Ende deestyt quam **de tydinge** hoe de grave van Megen te Swol gestorven was’
5. ‘Ende **tbriefkin** dat **mij** ghegheven was, dat was in deser mannieren ghemaect: De xvje wake, On-derstrate, van meester Lievin Moenens af’
6. ‘Den 21 September is **in de kerck** verkundicht dat de clock voortaen sal luyden ten een uyren en de predickatie beginnen te half twee uijren’
7. ‘**De heer Gerrardus Nijenhuijzen** alhier binnen deze Stad woonende heeft aan **mijn** verhaald, dat Hij een Schaap heefd gehad’
8. ‘Dit volgende **Vaars** is door de Abt Schoonen in Vrankr: op het Portrait van d' Kon: van denem: gemaakt, en in 't Nederd: overgezet en berijmt’
9. ‘**Eene bulle** door den bisschop uijtgegeven wegens den begonsten oorloog.’
10. ‘of dit was voor het proces waervan gehandelt is en konde niemand wel weten, want **ander** seijden dat het was wegens d'ongehoorsaemheidt die hij tegen den bisschop van Brugge betoont hadde, **ander** zeijden wederom nog erger saecken, zoodat hieraf niemand de regte waerheidt wist’
11. ‘18 Februarij hebben **Wij** het Eerste in deze Stad in de **Amsterdammer Courant** van dien dag gezien dat Mevrouw Haere Koninglijke Hoogheijd Gemalin van de Heere Prince Erfstadhouder in 's Hage op den 16 dezer des Avonds te 11 Uuren Voorspoedig en Gelukkig was Verlost van een Gezonde en Welgeschapen Prins!’
12. ‘want men **volgens het zeggen** alhier binnen Brugge nog veel zoldaeten verwagtede’ → alhoewel ‘**zeggen**’ doet vermoeden dat dit de **waarneming** is, gaat het hier toch om een **informatiebron**. ‘**het zeggen**’ is hier vergelijkbaar met ‘**het bericht**’.
13. ‘Op den 31 januarij wiert buijten gewoonte binnen dese stadt Brugge door de **klinckers** deser stadt met vier beckens uijtgeklokken’

Wanneer de kroniekschrijver God aanhaalt, bijvoorbeeld ‘De Heere zegt dat...’, dan dient **De Heere** ook als **informatiebron** getagd te worden.

Een Bijbeltekst die wordt aangehaald (bijvoorbeeld ‘Jesaja 32 de vaarzen 2 en 3’) moet ook als **informatiebron** getagd worden. De inhoud van het Bijbelvers hoeft niet getagd te worden.

Als een kroniekschrijver de titel van bijvoorbeeld een boek of toneelstuk noemt, hoeft dit niet meteen een **informatiebron** te zijn. Dat is alleen het geval als de auteur daarna uit het boek of toneelstuk citeert. Als hij het enkel aanhaalt (‘Gisteren las ik de *Palamedes* van Joost van den Vondel’), dan is dit geen informatiebron, en hoeft dit dus niet getagd te worden.

In het geval van een geschreven bron, zoals bijvoorbeeld in zin 8 en 9 hierboven, wordt soms ook de auteur genoemd, of degene die de bron publiceert. In bovenstaande zinnen is dat ‘Abt Schoonen’ en ‘den bisschop’. Zij hoeven *niet* getagd te worden. De vervaardiger van een geschreven bron wordt dus niet als **informatiebron** getagd.

2.3 Waarneming

De **waarneming** geeft aan *op welke manier* de **informatiebron** informatie overbrengt naar de **ontvanger**. Dit is vaak een werkwoord: ‘zag’, ‘las’ of ‘vertelde’. Bij het taggen van zo'n woord als **waarneming** verschijnt er een menu waarin u kunt kiezen uit **mondeling/geoord**, **geschreven/gelezen**, **gezien** of **anders**.

mondeling/gehoord

1. ‘Een Heer, die destijds in Gecommiteerde Raden zat , verhaalde mij eens, dat hij driemaal bij den Hertog om audientie had laten vragen’ **waarneming: mondeling/gehoord**
2. ‘kwam burgemeester Vorsterman ons aanzeggen , dat wegens de ziekte, niemand in de kerk begraven mocht worden’ **waarneming: mondeling/gehoord**
3. ‘Doorzigtige lieden merkten toen reeds op , dat de Engelschen dit deden met oogmerk om den Prins van Oranje’ **waarneming: mondeling/gehoord**
4. ‘Den 21 September is in de kerck verkundicht dat de clock voortaan sal luyden ten een uyren en de predickatie beginnen te half twee uijren’ **waarneming: mondeling/gehoord**
5. ‘De heer Gerrardus Nijenhuijzen alhier binnen deze Stad woonende heeft aan mijn verhaald , dat Hij een Schaap heefd gehad’ **waarneming: mondeling/gehoord**
6. ‘Men zeijde dat hij twee wisselbrieven in zijn sack hadde’ **waarneming: mondeling/gehoord**
7. ‘Men hoorde hoedat eenen boer sig zeer ongeluckiglijck verhangen hadt’ **waarneming: mondeling/gehoord**
8. ‘Op den 31 januarij wiert buijten gewoonte binnen dese stadt Brugge door de klinckers deser stadt met vier beckens uijtgeklokken’ **waarneming: mondeling/gehoord**

Wanneer de kroniekschrijver zelf iets zegt (bijvoorbeeld ‘Ik antwoordde dit en dat’), dan is ‘antwoordde’ daar in geen **waarneming**. Hier is namelijk niet sprake van de ‘ik’ als **ontvanger** of **informatiebron**.

geschreven/gelezen

1. ‘Ende tbriefkin dat mij ghegheven was, dat was in deser mannieren ghemaeect: De xvje wake, Onderstrate, van meester Lievin Moenens af’ **waarneming: geschreven/gelezen**
2. ‘Dit volgende Vaars is door de Abt Schoonen in Vrankr: op het Portrait van d’ Kon: van denem: gemaakt , en in ’t Nederd: overgezet en berijmt’ **waarneming: geschreven/gelezen**
3. ‘18 Februarij hebben Wij het Eerste in deze Stad in de Amsterdammer Courant van dien dag gezien dat Mevrouw Haere Koninglijke Hoogheijd Gemalin van de Heere Prince Erfstadhouder in ’s Hague op den 16 dezer des Avonds te 11 Uuren Voorspoedig en Gelukkig was Verlost van een Gezonde en Welgeschapen Prins!’ **waarneming: geschreven/gelezen** → Dit lijkt tegenstrijdig omdat er ‘gezien’ staat, maar omdat het om een krant gaat weten we dat de auteur dit ‘gelezen’ heeft. Daarom taggen we het als **geschreven/gelezen**.

gezien

1. ‘Soo hebbe ick een deel borgers vergadert gesien , die op haren oversten gemurmureert hebben’ **waarneming: gezien**

2. ‘ik heb mede tot Broek geweest en deze Prins aan de Maaltijt, en door het dorp wandelende gezien’
waarneming: gezien
3. ‘In de benedenste gallerije ziet men de maen en de sterren beweegen op drij plaetsen.’ waarneming: gezien
4. ‘Naerdaat dees raereteijt hier ontrent agt daegen in Brugge te sien geweest hadde’ waarneming: gezien
5. ‘Op den 6 november wiert binnen dere stadt Brugge voor het landthuijs van den Vrijen een dogter van den 11 uren tot den 1 uren publick ten toone gestelt’ waarneming: gezien

Let op: er kan dus ook sprake zijn van een waarneming: gezien als er een persoonlijk voornaamwoord (ik, men, wij) ontbreekt! In zo'n passieve zinsconstructie staat dus vaak iets als 'te zien' of 'is vertoond'. Zie de laatste twee voorbeelden.

In een zin als 'De klokken luiden om te waarschuwen voor de storm' hoeft 'luiden' niet als waarneming: gehoord getagd te worden. Uit de zin blijkt wel dat er een geluid is, maar er staat niets over wie het gehoord heeft. Als een geluid wordt beschreven zonder een woord dat op de waarneming horen duidt, dan wordt zo iets niet getagd. Een soortgelijke regel vindt u aan het einde van de volgende paragraaf.

3 Ontkenningen

Een kroniekschrijver maakt vaak gebruik van een ontkennende waarneming, bijvoorbeeld in de volgende zinnen:

1. ‘Van aen de Adeghem tot aen de clinkel poort stonden ook militaire in forme van hage hetgeene nooit van deze processie binnen Mechelen gezien is geweest’ waarneming: gezien
2. ‘Dit is niet eerder vertoond geweest’ waarneming: gezien
3. ‘Dat gerucht heb ik hiervoor nooit gehoord’ waarneming: mondeling/gehoord

In bovenstaande zinnen kan wel een waarneming geannoteerd worden, ook al is het in de vorm van een ontkenning. De context maakt duidelijk dat een fenomeen wel degelijk gezien of gehoord is, maar dat het voor de eerste keer is.

Wanneer het overduidelijk een ontkenning is zonder dat er iets waargenomen is, dan moet er geen waarneming getagd worden. Dat geldt bijvoorbeeld voor de volgende zinnen:

1. ‘Ik heb niet gezien wie op het paard zat.’
2. ‘Over de processie is niets gezegd.’
3. ‘Daar heb ik niets over gehoord.’

Sommige kroniekschrijvers gebruiken de ontkennende waarneming vaak als het om natuurverschijnselen gaat: een strenge winter, een heftige storm, een opvallende komeet. Daarbij geldt de volgende regel: als een verschijnsel enkel met de ogen wordt waargenomen, dan kunt u zo'n zin taggen met waarneming: gezien. Dat geldt voor de volgende zinnen:

1. ‘**We** hebben nog nooit zo’n grote komeet **gezien**’ **waarneming:** **gezien**
2. ‘**Ik** **zag** niet eerder zo’n dikke laag ijs in de sloot’ **waarneming:** **gezien**

Hierbij gelden twee belangrijke regels: Als een natuurverschijnsel wordt beschreven zonder een woord dat op de waarneming *zien* duidt, dan wordt zoets niet getagd. In onderstaande zin wordt dus geen waarneming getagd: we weten niet hoe deze informatie bij de kroniekschrijver terecht is gekomen.

1. ‘Het ijs is niet eerder zo dik geweest.’

Als het gaat om een verschijnsel dat met *zien* wordt beschreven, maar waarvoor in werkelijkheid ook andere zintuigen nodig zijn (ruiken, voelen), dan moet dat met de **waarneming:** **anders** worden getagd. Dat geldt bijvoorbeeld voor de volgende zin:

1. ‘**We** hebben niet eerder zo’n strenge winter **gezien**’ **waarneming:** **anders**

4 Belangrijke aandachtspunten

- De tags **informatiebron**, **ontvanger** en **waarneming** hoeven niet alledrie gebruikt te worden. Soms staat niet alle informatie in de tekst.
- Een **ontvanger** kan niet op zichzelf voorkomen in een zin. Daar zit altijd een **informatiebron** en/of **waarneming** bij.
- Een **informatiebron** kan op zichzelf voorkomen in een zin (zonder een **ontvanger** en/of **waarneming**).
- Een **waarneming** kan zowel zonder **informatiebron** als zonder **ontvanger** voorkomen. De **waarneming:** **gezien** heeft nooit een **informatiebron**.
- In dit project wordt dus niet de *inhoud* van de bron geannoteerd, met andere woorden, hetgeen waarover een tijding gaat, of dat wat de burgemeester komt vertellen. De enige uitzondering is wanneer er letterlijk een bron wordt geciteerd of gekopieerd – zie hiervoor meer informatie onder het kopje ‘De tag kopie’.
- Wanneer u twijfelt of het om een bron gaat, kunt u uzelf de volgende vraag stellen: zegt de auteur hier iets over de manier waarop hij aan deze informatie is gekomen? Als dat niet het geval is, dan hoeft u niets te taggen.
- Wanneer een kroniekschrijver de geschiedenis vóór zijn eigen tijd verhaalt, dan hoeven daarin geen bronnen getagd te worden. Ook al spreekt hij soms over ‘men hoorde’ of ‘men zag’, dat beschouwen we *niet* als een bron van informatie voor de kroniekschrijver. Anders gezegd: de auteur zegt hier niets over de manier waarop hij aan deze informatie is gekomen. Zeer waarschijnlijk heeft hij het geheel overgeschreven uit een andere kroniek of historie. Vaak is dit het geval in de eerste paar pagina’s van een kroniek.

5 Lijst met potentiële woorden

Let op: dit betekent niet dat deze woorden *altijd* getagd moeten worden als **ontvanger**, **informatiebron** of **waarneming**! Ze kunnen ook in een andere context voorkomen.

5.1 Ontvanger

ik, men, mijn, wij, een ieder in de stad, ons

5.2 Informatiebron

publicatie, tijding, burgermeester, profeet Samuel, Jesaja 53, Amsterdammer Courant, een persoonsnaam, brief, bericht, plakkaat, de Heere, men

5.3 Waarneming

mondeling/gehoord

luiden, voorlezen, aanzeggen, horen, aanspreken, aflezen, verhalen

geschreven/gelezen

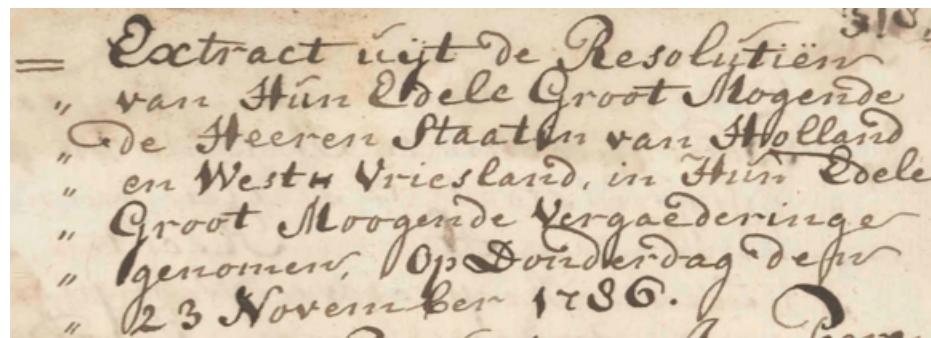
aantekenen, publiceren, melden, aanzeggen, lezen

gezien

aanschouwen, zien

6 De tag kopie

Soms is het duidelijk dat een kroniekschrijver informatie letterlijk overneemt uit een andere bron. Dat kan bijvoorbeeld omdat hij aanhalingsstekens of onderstrepung gebruikt, een dubbelepunt, of het woord ‘kopie’, ‘extract’ of ‘resolutie’. In zo’n geval kunt u de gehele gekopieerde tekst markeren als **kopie**.

Als u denkt dat de invoerder van een scan de tag **kopie** ergens is vergeten waar deze wel had moeten staan, mag u deze toevoegen.